

ÚVOD

Asi v roce 361 nastoupil na trůn imperátor Julián, zvaný Apostata. Ač sám pokřtěný křesťan, rozhodl pro návrat k tradičnímu římskému pohanskému náboženství. Během jeho krátké vlády zrušil všechna církevní nařízení, a proto se mohli vrátit do svých diecézí všichni exilovaní či jinak potrestaní biskupové, jak ariáni, tak ti, kdo vyznávali nicejskou víru.

Tehdy se biskup Atanáš odhodlal k zásadnímu politicko-náboženskému činu. Rozhodl se, že definitivně porazí arianismus, a pokusil se zformovat antiariánský tábor. Jeho snaha se ukázala jako úspěšná a v 50. a 60. letech 4. století ariáni ztratili převahu. Mnozí biskupové oblíbení u Konstantinových nástupců a u celého císařského dvora přilnuli k arianismu, zatímco Atanáš a, na rozdíl od Východu, de facto celý křesťanský Západ zůstali věrnými stoupenci koncilu v Niceji.

V té době také Atanáš svolal do Alexandrie shromáždění a sepsal *Tomus ad Antiochenos*, tedy list, který poslal do Antiochie. Alexandrijský patriarcha pochopil, že musí na svou stranu dostat i homoiousiány, a proto dojednal spojení mezi nimi a homousiány (obojí formálně vyznávali nauku o třech osobách v Trojici). Vytvořil jakýsi dotazník, do nějž zapsal několik otázek a poslal je biskupům do Antiochie.

ATANÁŠ, TOMUS AD ANTIOCHENOS (5-6)

V 3. Protože někteří kritizovali ty, kdo hovořili o třech hypostazích kvůli tomu, že ona slova evidentně nebyla napsána (v Písmu) a byla podezřelá, považovali jsme za správné nehledat nic víc, než shodu s nicejským (vyznáním).¹ Kvůli tomuto sporu jsme je prozkoumali stejným způsobem, zda snad, jak tvrdí pošetilí stoupenci Aria, (ony tři hypostaze nejsou) vzájemně odlišeny, navzájem si odcizené, rozdílné podstaty či (zda není) jedna hypostaze oddělena od druhé jako je tomu u stvořených věcí a u těch, kdo se zrodili z lidí, nebo jako odlišené podstaty jako je zlato, stříbro a bronz, tak to tvrdí i oni, nebo zda nemluví o třech počátcích a třech božích² jako jiní heretici, kteří tímto způsobem uvažují a hovoří o třech hypostazích, a oni ujišťují, že se nikdy takto nevyjadřovali ani neuvažovali.

4. Když jsme se jich ptali: *Jak tedy tvrdíte, že to je s těmi věcmi? nebo Proč vlastně užíváte tyto termíny?*, odpověděli: *Aby se věřilo v Nejsvětější Trojici, ne pouze v Trojici podle názvu,³ ale (v Trojici), která skutečně je a existuje, v Otce, který skutečně je a existuje, v Syna, který má postatu a který skutečně je a existuje, a v Duchu svatého, který skutečně existuje a je. Víme, že jsme neřekli ani tři bohové, ani tři počátky, ani nepřipadá v úvahu, že by nás podporovali ti, kdo tak mluvili nebo uvažovali⁴, nýbrž že známe jednu svatou Boží Trojici, jednoho*

¹ První, kteří jsou tázání, patří mezi ty, kdo se hlásí k nauce o třech hypostazích. Jednalo se v zásadě o origenisty. (Origenes byl významným hlasatelem této nauky.) První otázka tedy zní: Uznáváte tři hypostaze? A dále: Jaké jsou tyto hypostaze; oddělené a navzájem odlišné, jak tvrdí ariáni? Podle ariánů existovaly sice tři hypostaze (Otec, Syn a Duch svatý), ovšem v hierarchickém uspořádání (subordinacionismus). Tento koncept pravděpodobně vychází z toho, že božské hypostaze, osoby, se chápou příliš lidským měřítkem. Lidské hypostaze, osoby, jsou od sebe odděleny, jak je tedy možné, aby tvořily jeden celek? I my, lidé, máme stejnou podstatu – lidství, lidskou přirozenost, ale nejsme jako božské hypostaze. A Atanáš tvrdí právě to, že božské hypostaze nejsou jako stvořené věci. Ariáni chápali plození Syna jakožto běžné (lidské) plození člověka.

Kritiku, kterou nalézáme ze strany odpůrců koncilu v Niceji i jiných koncilů, se zakládá na skutečnosti, že některé termíny, užité koncilními Otci, nenajdeme v Písmu svatém. Tato kritika přichází především ze strany těch, kdo nepatří do „Velké církve“. Kdybychom přijali zásadu, že co termíny, které nejsou v Bibli, nesmíme aplikovat na Boha, žili bychom v nebezpečí, že oslabíme schopnost rozumu uchopovat věci víry.

Cílem setkání v Alexandrii je dospění k jednotě, ke shodě.

² Mluví-li se o třech hypostazích, zdá se, že se jedná o triteismus. Roku 362, tedy v době konání Antiochijského sněmu, se považuje za nebezpečné hovořit o třech hypostazích. Slovo hypostaze totiž není jednoznačné a bude proto potřeba mnoho upřesňování. Až na Prvním konstantinopolském koncilu v roce 381 bude definována nauka o jedné podstatě a třech osobách (hypostazích), neboli trinitární dogma.

³ Zde je snaha odsoudit to, co bychom moderním termínem nazvali modalismus. Hypostaze nejsou jen mody, způsoby, jakými by se Bůh zjevoval: jednou Otec, jindy Syny, jindy Duch svatý. Musí být vždy zachovány tři hypostaze. Neuvažuje-li se hypostaze jako reálně existující osoba, dochází k jejímu oslabení. Trinitární dogma tuto otázku vyřeší. Existují ale také modalisté, ve starověku nazýváni sabelliáni. Pojem ὁμοῦσι (podle názvu) je namířen právě proti sabelliánům.

⁴ Zastánci teorii o třech hypostazích nebyli modalisté, neboť si mysleli, že Otec, Syn a Duch svatý skutečně jsou a existují. Vidíme tedy dva extrémní a nesprávné postoje: trojbožství a modalismus (neboli sabellianismus).

Stvořitele,⁵ jednoho Syna stejné podstaty s Otcem, jak praví Otcové, a Ducha svatého, který není stvořený ani mimo (Trojici), ale osobitý, neoddělený od podstaty Syna a Otce.⁶

VI 1. Když jsme přijali jejich výklad termínů a obranu (jejich nauky), zkoumali jsme i ty, kdo jimi byli obviněni, že mluví o jediné hypostazi, zda snad nehovoří v souladu se Sabelliovým myšlením o popření (existence) Syna a Ducha svatého nebo (zda netvrdí,) že Syn nemá podstatu nebo že Duch svatý je bez hypostaze.⁷

2. Oni však potvrdili, že to neřekli a ani tímto způsobem nikdy neuvažovali, ale (tvrdí:): *My hovoříme o hypostazi a soudíme, že je totéž říci hypostaze a podstata, ale myslíme jednu, protože Syn je z Otcovy podstaty a také kvůli (zachování) stejné přirozenosti. Věříme, že existuje jedno božství a jedna tatáž přirozenost, ne jiná přirozenost Otce, v něčem odlišná od přirozenosti Syna a Ducha svatého.*

3. A právě ti, kdo byli obviněni z toho, že mluví o třech hypostazích, se s nimi pochopitelně sjednotili. A říkali, že jedna podstata je právě to, co říkají oni, jak to vysvětlují, a souhlasili s nimi⁸ a Arius byl exkomunikován oběma skupinami jakožto nepřítel Krista, také Sabellius a Pavel z Samosaty jakožto bezbožníci, Valentinos a Basilides jakožto nepřátelé pravdy i Mani jakožto tvůrce špatných (nauk).

4. Všichni skrze Boží milost a po těchto výkladech shodně souhlasí, že lepší a přesnější než ony termíny je víra, kterou vyznali otcové na Nicejském koncilu a že, co se týká zbytku, lépe vyhovuje než (jejich) definice a že budou užívat ony (nicejské) výrazy.⁹

přeložil P. František Staněk

⁵ Ἀρχή - počátek.

⁶ Zde vidíme pravou starokřesťanskou nauku. Otázkou zůstává, kdo ji vlastně vyřknul: sv. Atanáš, nebo ti, kdo zastávají teorii o třech hypostazích? Zdá se, že spíše biskup Atanáš, který ji vkládá do úst zastáncům třech hypostazí, ačkoliv potkáváme i slovo ὁμοούσιον, jež jasně odkazuje na koncil v Niceji.

⁷ Existují tedy dvě skupiny. První mluví o třech hypostazích, druhá o jedné hypostazi. Obě jsou ale proti arianismu. Mluví-li někdo o jedné hypostazi, jedná se o hypostazi Otce, Syn a Duch svatý tudíž neexistují a nejsou Bohem.

⁸ Nakonec se homousiáni (zastáci Niceje) a homoiousiáni shodli.

⁹ Otcové různých názorových skupin se sice shodli, ale nakonec je vlastně nejlepší definice z Nicenského koncilu. Nakonec tedy dojde k vychválení tohoto prvního koncilu.

Atanášovi se podařilo na svou stranu získat homoiousiány. Text je jakýmsi souhrnem sinodu z května roku 362, který se konal v Alexandrii a jehož definice byly sepsány v *Tomus ad Antiochenos* (tento list pak byl poslán biskupům, co se nacházeli v Antiochii: Lucifer z Cagliari, Anatolius z Beroy a další).

5 3. οὓς γὰρ ἐμέμφοντό τινες ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις διὰ τὸ ἀγράφους καὶ ὑπόπτους αὐτόθεν εἶναι τὰς λέξεις, ἠξιώσαμεν μὲν μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν πλὴν τῆς κατὰ Νίκαιαν ὁμολογίας, ἢ ὥσπερ διαφόρους οὐσίας, ὥσπερ ἐστὶ χρυσὸς καὶ ἄργυρος καὶ χαλκός, οὕτω καὶ αὐτοὶ λέγουσιν, ἢ ὡς ἄλλοι αἰρετικοὶ τρεῖς ἀρχὰς καὶ τρεῖς θεοὺς λέγουσιν, οὕτω φρονοῦντες τρεῖς ὑποστάσεις λέγουσι καὶ διεβεβαιώσαντο μῆτε λέγειν μῆτε πεφρονηκέναι ποτὲ οὕτως. 4. ἐρωτώντων δὲ ἡμῶν αὐτοῦς «πῶς οὖν ταῦτα λέγετε ἢ διὰ τί δὲ ὅλως τοιαύταις χρῆσθε λέξεσιν» ἀπεκρίναντο «διὰ τὸ εἰς ἀγίαν τριάδα πιστεῦειν οὐκ ὀνόματι τριάδα μόνον, ἀλλ' ἀληθῶς οὕσαν καὶ ὑφεστῶσαν πατέρα τε ἀληθῶς ὄντα καὶ ὑφεστῶτα καὶ υἱὸν ἀληθῶς ἐνούσιον ὄντα καὶ ὑφεστῶτα καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς ὑφεστηκὸς καὶ ὑπάρχων, οἶδαμεν μῆτε δὲ εἰρηκέναι τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς ἀρχὰς μῆτε ὅλως ἀνέχεσθαι τῶν τοῦτο λεγόντων ἢ φρονούντων, ἀλλ' εἰδέναι ἀγίαν μὲν τριάδα μίαν δὲ θεότητα καὶ μίαν ἀρχὴν καὶ υἱὸν μὲν ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, ὡς εἶπον οἱ πατέρες, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα οὐ κτίσμα οὐδὲ ξένον, ἀλλ' ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς.

6 1. Αποδεξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἐρμηνείαν τῶν λέξεων καὶ τὴν ἀπολογία ἀνεκρίναμεν καὶ τοὺς αἰτιαθέντας παρὰ τούτων ὡς λέγοντας μίαν ὑπόστασιν, μὴ ἄρα, ὡς Σαβέλλιος φρονεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι λέγουσιν ἐπὶ ἀναιρέσει τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἢ ὡς ἀνουσίου ὄντος τοῦ υἱοῦ ἢ ἀνυποστάτου τοῦ ἀγίου πνεύματος.

2. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ διεβεβαιώσαντο μῆτε τοῦτο λέγειν μῆτε οὕτω πεφρονηκέναι ποτέ, ἀλλ' ὑπόστασιν μὲν λέγομεν ἠγούμενοι ταῦτόν εἶναι εἰπεῖν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν, μίαν δὲ φρονοῦμεν διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν υἱὸν καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως· μίαν γὰρ θεότητα καὶ μίαν εἶναι τὴν ταύτης φύσιν πιστεύομεν καὶ οὐκ ἄλλην μὲν τὴν τοῦ πατρὸς, ξένην δὲ τούτου τὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν τοῦ ἀγίου πνεύματος.»

3. ἀμέλει κάκεῖ οἱ αἰτιαθέντες ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις συνετίθεντο τούτοις· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν οὐσίαν τὰ ἐκείνων, ὥσπερ ἠρμήνευσαν, καὶ ὁμολογοῦν καὶ ἀνεθεματίζετο παρὰ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν Ἄρειός τε ὡς χριστομάχος καὶ Σαβέλλιος καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς ὡς ἀσεβεῖς καὶ Οὐαλεντίνος μὲν καὶ Βασιλείδης ὡς ἀλλότριοι τῆς ἀληθείας, Μανιχαῖος δὲ ὡς ἐφευρετῆς κακῶν·.

4. πάντες τε τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι καὶ μετὰ τὰς τοιαύτας ἐρμηνείας ὁμῶς συντίθενται τῶν τοιούτων λέξεων βελτίονα καὶ ἀκριβεστέραν εἶναι τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖς ταύτης ἀρκεῖσθαι μᾶλλον καὶ χρᾶσθαι ῥήμασιν.